

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2017
Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. Στις άλλες δηλαδή ικανότητες, όπως ακριβώς λες εσύ, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής ή (ικανός) σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη, στην οποία δεν είναι, ή τον περιγελούν ή αγανακτούν, και οι δικοί του πλησιάζοντάς τον, τον συμβουλεύουν, σαν να είναι τρελός· στη δικαιοσύνη, όμως, και στην άλλη πολιτική αρετή, και αν ακόμη ξέρουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια κατά του εαυτού του μπροστά σε πολλούς άλλους, πράγμα που το θεωρούσαν στην πρώτη περίπτωση ότι είναι σωφροσύνη, δηλαδή το να λέει την αλήθεια, στη δεύτερη περίπτωση το θεωρούν τρέλα, και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να λένε πως είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, διαφορετικά, (ισχυρίζονται) ότι είναι τρελός αυτός που δεν προσποιείται ότι είναι δίκαιος· γιατί κατά τη γνώμη τους, είναι αναγκαίο ο καθένας να συμμετέχει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σ' αυτή, διαφορετικά, (είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.

B1. Η φράση αυτή αποτελεί την αποδεικτέα θέση για την καθολικότητα της αρετής, ότι όλοι, δηλαδή, οι άνθρωποι έχουν μερίδιο σ' αυτήν. Για να αποδείξει τη θέση του για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής προβαίνει στη συγκριτική εξέταση δύο παραδειγμάτων από την αθηναϊκή κοινωνία. Το πρώτο αναφέρεται στη στάση της κοινής γνώμης απέναντι στους ειδικούς σε έναν τεχνικό τομέα, εδώ σε έναν αυλητή, και το δεύτερο στη στάση της κοινής γνώμης απέναντι στον πολίτη και στη σχέση του με τη δικαιοσύνη. Η διαφορετική στάση της κοινής γνώμης στη μια και στην άλλη περίπτωση είναι για τον Πρωταγόρα επαρκής λόγος για να πείσει τον Σωκράτη και το ακροατήριό του για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής.

1ο παράδειγμα: «Ἐγγάρταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὥσπερ σὺ λέγεις, ἐάν τις φῆ ἀγαθὸς αὐλητὴς εἶναι, ἢ ἄλλην ἠντινοῦν τέχνην ἠν μὴ ἐστίν, ἢ καταγελῶσιν ἢ χαλεπαίνουσιν, καὶ οἰοῖ κεῖ οἱ προσιόντες νοθετοῦσιν ὡς μαινόμενον.»

Η αρετή, εδώ, δεν έχει ηθικό περιεχόμενο, αλλά αποδίδει την ικανότητα και τις γνώσεις κάποιου σε έναν ειδικό τομέα. Η κοινή γνώμη των Αθηναίων, απορρίπτει αυστηρά όποιον ισχυρίζεται ότι έχει ειδικές γνώσεις, ενώ δεν έχει, δηλαδή όποιον δεν διαθέτει τη στοιχειώδη αυτογνωσία για το τι γνωρίζει και τι είναι. Όσον αφορά, λοιπόν, την ικανότητα ή τις γνώσεις σε κάποια τέχνη, επαινείται το να λέει κανείς την αλήθεια. Διαφορετικά, καταδικάζεται στη συνείδηση της κοινής γνώμης.

*2ο παράδειγμα: «ένδεδικαιοσύνηκαιέντῆἄλληπολιτικῆἄρετῆ,
ἐάντινακαίειδῶσινὄτιἄδικόςἐστιν, ἐάνοὔτοςαὐτός καθ'
αὐτοὔτάληθῆλέγηέναντίονπολλῶν, ὃ ἐκεῖσφροσύνηνήγοῦντοεἶναι, τάληθῆ
λέγειν, ἐνταῦθαμανίαν ...»*

Αντίθετα, όσον αφορά τη δικαιοσύνη (και την πολιτική αρετή γενικότερα), θεωρείται σωστό το να λένε όλοι ότι είναι δίκαιοι, ακόμα κι αν δεν είναι. Η κοινή γνώμη αποδέχεται ότι ο καθένας είτε είναι δίκαιος είτε όχι πρέπει να υποστηρίζει ότι είναι ή να φαίνεται δίκαιος. Όποιος αποκλίνει από τη στάση αυτή, δεν μπορεί να γίνεται αποδεκτός ως μέλος της κοινωνίας. Φαίνεται εδραιωμένη η αντίληψη ότι η κοινωνική συνύπαρξη των ανθρώπων δεν συμφωνεί με την αδικία, η οποία απειλεί με διάσπαση τη συνοχή της κοινωνίας, και ότι δεν υπάρχει άνθρωπος που τουλάχιστον δεν προσπαθεί να δείχνει ότι είναι δίκαιος.

2

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Πρωταγόρας είναι ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν μερίδιο στην αρετή και όποιος δε μετέχει σ' αυτήν δεν έχει και θέση μέσα στην κοινωνία. Επομένως, βασική προϋπόθεση για να υπάρξει κοινωνία είναι η συμμετοχή όλων στη δικαιοσύνη.

B2. Το σκεπτικό του Πρωταγόρα ότι θεωρείται «τρελός», όποιος δέχεται ότι δεν κατέχει τη δικαιοσύνη και την άλλη πολιτική αρετή μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής:

α) ακόμα κι ένας άδικος είναι σε θέση να διακρίνει τη δίκαιη από την άδικη πράξη. Αυτό σημαίνει ότι έχει μέσα του κάποια στοιχεία δικαιοσύνης, που όμως δεν έχουν καλλιεργηθεί επαρκώς, ώστε να τον αποτρέψουν από τη διάπραξη της αδικίας. Άρα, δεν θα πει αλήθεια, αν ισχυριστεί ότι είναι άδικος.

β) το να ομολογεί κάποιος δημόσια την αλήθεια, ότι δηλαδή είναι άδικος, θεωρείται παραφροσύνη, διότι: α) θα υποστεί ποινές, β) θα αμαυρωθεί η δημόσια εικόνα του.

Κανένας λογικός άνθρωπος, λοιπόν, δε θέλει να του συμβεί κάτι τέτοιο. Ο Πρωταγόρας φαίνεται να εμβαθύνει στη νοοτροπία των ανθρώπων και να παρατηρεί ότι δεν τους ενδιαφέρει το τι πρέπει ή είναι σωστό να κάνουν αλλά το τι τους συμφέρει να κάνουν. Επίσης, δεν τους ενδιαφέρει η πραγματική τους εικόνα (το εἶναι), όσο η εικόνα που συνάδει με τα προβαλλόμενα κοινωνικά πρότυπα και το κοινώς αποδεκτό σύστημα αξιών (το φαίνεσθαι). Συνεπώς, η κοινωνική ηθική και το συμβατικό αίσθημα δικαίου αφορά (και πρέπει να αφορά) όλους τους ανθρώπους, διαφορετικά θέτουν τον εαυτό τους έξω από την κοινωνία και υφίστανται ό,τι συνεπάγεται αυτό.

Η άποψη του Πρωταγόρα για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής συμπληρώνεται και στηρίζεται από δύο ακόμη αιτιολογήσεις, που αποδίδονται ως σχόλια της κοινής γνώμης: α) «καίφασινπάνταςδεῖνφάναιεἶναιδικαίους»: όλοι πρέπει να λένε ότι κατέχουν την πολιτική αρετή, β) «ὡςἀναγκαῖονοὔδενἀδόντιν' οὐχιάμῶσγέ πως μετέχειναύτης, ἢ μῆεἶναιἐνάνθρωποις.»: Είναι ανάγκη όλοι οι άνθρωποι να έχουν μερίδιο στην πολιτική αρετή και να συμμετέχουν στη δικαιοσύνη ή έστω να αποδέχονται καταρχήν το δίκαιο, για να μπορούν να υπάρξουν κοινωνίες.

Συμπερασματικά, ο Πρωταγόρας παρουσιάζοντας την κοινωνία να χαρακτηρίζει αυτόν που δεν προσποιείται τη δικαιοσύνη ως τρελό, δείχνει την πεποίθηση των κοινωνιών ότι ακόμη και αυτοί που είναι άδικοι έχουν μέσα τους καταβολές της δικαιοσύνης· απλώς χρειάζεται η διδασκαλία, για να την εκδηλώσουν.

B3. Ο Σωκράτης αναφέρει ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς των Αθηναίων στην εκκλησία του δήμου. Λέει, λοιπόν, ότι οι Αθηναίοι δε δέχονται συμβουλές από άλλους που δεν είναι ειδικοί όταν πρόκειται για θέματα σχετικά με τις διάφορες τέχνες, ακριβώς επειδή οι αρμόδιοι γι' αυτά τα θέματα είναι λίγοι. Όταν πρόκειται όμως για ένα πολιτικό ζήτημα μπορεί να μιλήσει ο οποιοσδήποτε γιατί όλοι θεωρούνται αρμόδιοι. Ο Σωκράτης αναφέρει αυτό το παράδειγμα για να δείξει ότι την πολιτική αρετή την έχουν όλοι και επομένως αυτή δε διδάσκεται.

Ο Πρωταγόρας συμφωνεί με το Σωκράτη ως προς τη στάση που τηρούν οι Αθηναίοι αλλά προσπαθεί να την ερμηνεύσει διαφορετικά. Δέχεται ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν την πολιτική αρετή, επειδή ο Δίας έχει μοιράσει σε όλους την αιδώ και τη δίκη, που συνιστούν την πολιτική αρετή, την οποία είναι αναγκαίο να την έχουν όλοι γιατί διαφορετικά δε θα μπορούσαν να συσταθούν οι πόλεις. Οι Αθηναίοι, λοιπόν, και οι άλλοι πολίτες των πόλεων, έχουν όλοι την πολιτική αρετή, αυτό όμως δε σημαίνει ότι αυτή δεν είναι διδακτή, όπως υποστηρίζει ο Σωκράτης, αλλά ότι είναι αναγκαίο να την έχουν όλοι έτσι κι αλλιώς, γιατί αυτό αποτελεί την πρωταρχική προϋπόθεση για την ύπαρξη πόλης.

Άρα, ο Πρωταγόρας δέχεται και αιτιολογεί την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, και σε αυτή τη βάση στηρίζει το διδακτό της αρετής. Τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα για το διδακτό της πολιτικής αρετής που συνάγονται από τον μύθο είναι τα εξής:

α) Οι τεχνικές γνώσεις δε δόθηκαν σε όλους τους ανθρώπους και γι' αυτό ένας που κατέχει μία τέχνη, πχ. την αρχιτεκτονική ή την ιατρική, μπορεί να καλύψει πολλούς ιδιώτες. Έτσι αιτιολογείται γιατί οι Αθηναίοι επιτρέπουν μόνο σε ειδικούς να εκφέρουν γνώμη για ζητήματα τεχνικής ειδίκευσης.

β) Άποψη του Πρωταγόρα είναι ότι η πολιτική αρετή δόθηκε στον άνθρωπο σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του. Αυτές τις δύο αξίες τις διαθέτει ο άνθρωπος ως ηθικές καταβολές και προδιάθεση. Για να γίνουν όμως κτήμα του και να φτάσει στην πλήρη κατάκτηση της πολιτικής αρετής πρέπει να καταβάλει προσπάθεια και αγώνα. Ο άνθρωπος δεν γεννιέται, αλλά γίνεται κάτοχος της πολιτικής αρετής μέσα από μαθητεία σε αυτήν, δηλαδή με διδαχή και προσπάθεια. Σ' αυτό θα συντελέσουν οι φορείς αγωγής αλλά και οι νόμοι με τις ποινές και τις κυρώσεις τους («Επίπαντας,»... «καὶ πάντες μετεχόντων»... κτείνεινώνσνον πόλεως.»).

4

- B4.** α. Σωστό
β. Λάθος
γ. Σωστό
δ. Σωστό
ε. Λάθος

B5.α. ἴωσιν → εισιτήριο

δεῖ → ένδεια

ἀνέχονται → έξη

εἰδῶσιν → συνείδηση

B5.β. ἀρετῆς: Ο πολιτικός ηγέτης πρέπει να διακρίνεται από τις αρετές της σωφροσύνης και της ανδρείας, ώστε να καταλήγει στη λήψη ορθών αποφάσεων.

λόγος: Η οικονομική κρίση και η ανεργία αποτελούν τους βασικούς λόγους για τη μετανάστευση των νέων στις μέρες μας.

δημιουργική: Η ενασχόληση με καλλιτεχνικές δραστηριότητες αποτελεί βασικό στοιχείο δημιουργικής απασχόλησης των παιδιών στο σχολείο.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Γιατί όταν ο λόγος στερηθεί και την προσωπική άποψη του ρήτορα και τη φωνή του και τις μεταπτώσεις που γίνονται (σ' αυτήν) κατά την εκφώνηση του ρητορικού λόγου, και επιπλέον, την επικαιρότητα και το να γίνει γρήγορα η πράξη, και δεν υπάρχει τίποτε που να τον βοηθά και να τον κάνει πιο πειστικό, αλλά (όταν) ερημώσει και απογυμνωθεί απ' όλα αυτά που ειπώθηκαν παραπάνω και τον διαβάξει κάποιος χωρίς πειστικότητα και χωρίς να φανερώνει κανένα στοιχείο του ήθους (του), ακριβώς σαν να κάνει απαρίθμηση, εύλογα, νομίζω, φαίνεται ασήμαντος σε όσους τον ακούνε. Αυτά, βέβαια, μπορούν να βλάψουν σε μεγάλο βαθμό τον παρόντα λόγο και να τον κάνουν ώστε να φαίνεται χειρότερος.

Γ2.α.

- ✓ ἀναγιγνώσκη: ανάγνωθι
- ✓ ἀπαριθμῶν: ἀπαριθμοῖεν
- ✓ τοῖς ἀκούουσιν: ἀκούσεσθαι
- ✓ μάλιστα: μάλα
- ✓ φαίνεσθαι: φανῆτε

Γ2.β. τοῦμέν προειρημένου ἅπαντος ἔρημοι γίνονται.

Γ3.α.

- ✓ τῶν μεταβολῶν: αντικείμενο στο ρήμα ἀποστερηθῆ
- ✓ τῶν προειρημένων: επιθετική μετοχή που λειτουργεί ως γενική αντικειμενική στα ἔρημος και γυμνός
- ✓ γυμνός: κατηγορούμενο στο ενν. υποκείμενο ἄλογος του συνδετικού ρήματος γίνονται
- ✓ εἰκότως: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο ρήμα δοκεῖ
- ✓ τοῖς ἀκούουσιν: επιθετική μετοχή που λειτουργεί ως δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο ρήμα δοκεῖ.

Γ3.β.

« Ἄπερ καὶ τὸν [...] ἐπιδεικνύμενον μάλιστα ἄνβλάψειε »: Κύρια πρόταση κρίσεως, γιατί το αναφορικό ἄπερ βρίσκεται μετά από ισχυρό σημείο στίξης.

- ✓ ἄπερ: υποκείμενο στο ρήμα ἄνβλάψειε (απτική σύνταξη)
- ✓ τὸν ἐπιδεικνύμενον : επιθετική μετοχή που λειτουργεί ως αντικείμενο στο ρήμα ἄνβλάψειε
- ✓ φαυλότερον: κατηγορούμενο στο υποκείμενο του απαρεμφάτου τὸν ἐπιδεικνύμενον μέσω του συνδετικού φαίνεσθαι
- ✓ φαίνεσθαι: απαρέμφατο του σκοπού ή του αποτελέσματος στο ρήμα ποιήσειεν